

ННТлар –

жамоатчилик назоратининг субъекти сифатида

Бундан 28 йил муқаддам қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси халқимизнинг инсон ҳуқуқларига ва давлат суверенитети ғояларига содиқлигини ифода этиб, халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган қоидаларига асосланган демократик ҳуқуқий давлат барпо этишнинг мустаҳкам йўлини белгилаб берди.

Асосий қонунимизнинг дунёга келишига қуйидаги омиллар сабаб бўлган эди: истиқлолгача амал қилиб келган барча конституциялар (Туркистон АССРнинг 1918 ва 1920 йиллардаги конституциялари, Хоразм ва Бухоро Халқ Республикаларининг 1920-1921 йиллардаги конституциялари, ЎзССРнинг 1927, 1937, 1978 йиллардаги конституциялари) мустақил давлат талабларига, янги ижтимоий-сиёсий муносабатлар ривожига ёрдам беролмай қолди;

суверенитет эълон қилган давлат уни конституциявий асосда мустаҳкамлаши, унда янги давлатнинг мақсади, суверенитети, ички ва ташқи сиёсий тамойиллари, инсон ҳуқуқлари, демократия ва ижтимоий адолатнинг олий мақсадларига содиқлигини мустаҳкамлаб қўйиши зарур.

Шунингдек, Конституция фуқаролик жамияти барқарорлигини таъминлаши, инсон ҳуқуқларининг кафолати бўлиши, янгича

ижтимоий муносабатларга ўтиш шароитида пайдо бўлиши мумкин бўлган тартибсизликлар ва ҳуқуқий нигилизмнинг олдини олиши лозим эди. Зеро, Конституция Асосий қонун шаклида жамиятда вужудга келадиган кўпгина саволларга жавоб бериш баробарида, давлатнинг аниқ-равшан дастури мавжудлиги ва унинг аниқ белгиланган йўлдан боришидан далолат беради.

Ўзининг тузилиши, йўналиши, мазмуни жиҳатидан аввалги конституциялардан буткул фарқ қилувчи Ўзбекистон Конституцияси биринчи моддасидан охириги 128-моддасига қадар мустақиллик ғояси билан суғорилди. Жаҳон ҳамжамиятининг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги ютуқларига, демократик кадриятларга таянган Конституциямиз халқимизнинг миллий хусусиятларини ҳам ўзида акс эттира олди. Унинг асосида Ўзбекистон бозор иқтисодиёти муносабатларига асосланган ҳуқуқий демократик давлат ва эркин фуқаролик жамияти қуриш йўлини танлади.

Ўзбекистон Конституциясининг 15-моддасида белгиланганидек, мамлакатимизда Конституция ва қонунларнинг устунлиги сўзсиз тан олинади. Давлат, унинг органлари, мансабдорлар, жамоат бирлашмалари, фуқаролар Конституция ва унинг асосида яратилган қонунларга мувофиқ иш кўрадилар.

Президент Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганнинг 27 йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда Конституция ва қонун устуворлигига эришишда жамоатчилик назоратидан кўра самарали восита йўқ дея таъкидлаган эди. Жамоатчилик назоратининг мавжудлиги демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятининг муҳим шарти ҳисобланади. Айнан жамоатчилик назорати орқали ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий муаммолар

кун тартибига олиб чиқилади ва ҳал этиб борилади. Шунингдек, жамоатчилик назорати институти давлат ва жамоат ташкилотлари ўртасидаги самарали ҳамкорликни ташкил этишнинг муҳим воситаси саналади.

Жамоатчилик назорати тушунчасига давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолияти устидан фуқаролар, уларнинг бирлашмалари ва ўзини ўзи бошқариш органлари, фуқаролик жамиятининг бошқа тузилмалари (институтлари), шунингдек давлат ва нодавлат органлари таркибида тузилган жамоатчилик органлари томонидан қонун доирасида олиб бориладиган назорат сифатида таъриф берилади.

«Жамоатчилик назорати тўғрисида»ги қонунга кўра жамоатчилик назоратининг субъектлари – Ўзбекистон фуқаролари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатга олинган ННТлар, оммавий ахборот воситаларидир. Шунингдек, жамоатчилик назорати жамоатчилик кенгашлари, комиссиялари ва бошқа жамоатчилик ташкилий тузилмалари томонидан ҳам қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилиши мумкин.

Жамоатчилик назоратининг бошқа назорат турларидан асосий фарқи шундаки, унинг объекти – давлат органлари фаолиятидир.

Шунингдек, жамоатчилик назорати одатда профессионал, тизимли, махсус малака талаб қиладиган, ихтисослашган назорат ҳисобланмайди. Мазкур назорат ижтимоий-сиёсий аҳамият касб этади. Жамоатчилик назорати бошқа назорат турларидан ўзининг субъектлари билан фарқланади¹.

«Жамоатчилик назорати тўғрисида»ги қонунда жамоатчилик назоратининг 3 та шакли мустақамланган: давлат органларига мурожаатлар ва сўровлар; давлат органларининг

¹ М.Мирақулов. Жамоатчилик назорати: давлат органлари ходимларининг қонунга риоя этиши, вазифасига масъулият билан ендашишишни таъминлайди. <http://uz.uz/society/zhamoatchilik-nazorati-davlat-organlari-khodimlarining-onung-25-05-2018>.

² Ўзбекистон Республикасининг «Жамоатчилик назорати тўғрисида»ги қонуни. <https://lex.uz/docs/3679092>.

очик ҳайъат мажлисларида иштирок этиш; жамоатчилик муҳокамаси; жамоатчилик эшитишуви; жамоатчилик мониторинги; жамоатчилик экспертизаси; жамоатчилик фикрини ўрганиш; фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан давлат органлари мансабдор шахсларининг ҳисоботлари ва ахборотини эшитиш. Шунингдек, жамоатчилик назорати қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа шаклларда ҳам амалга оширилиши мумкин².

Ўзбекистон Конституциясининг XIII боби жамоат бирлашмаларига бағишланган бўлиб, 56-62-моддалар ушбу институтнинг конституциявий мақомига бағишланган. Унинг 56-моддасида Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган касаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари жамоат бирлашмалари сифатида эътироф этилиши белгиланган.

Мутахассислар ноҳукумат ташкилотларни (инглиз тилида «non-governmental organizations» (NGO) фуқаролик жамиятининг асосий институти деб ҳисобланади.

«Нодавлат нотижорат ташкилотлар тўғрисида»ги қонунга кўра «Нодавлат нотижорат ташкилот – jisмоний ва (ёки) юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни (фойдани) ўз қатнашчилари (абзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир». Қонунда Конституция ва Фуқаролик кодексида турли шакллари кўрсатилган тижоратчи бўлмаган ташкилотларнинг нодавлат нотижорат ташкилотлар билан ўзаро алоқаси аниқ белгилаб берилган. Хусусан, унинг 10-моддасига кўра «Нодавлат

нотижорат ташкилотлар жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд, муассаса шаклида, шунингдек қонунларда назарда тутилган бошқа шаклда ташкил этилиши мумкин»³.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда ННТлар ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг ижтимоий фаоллигини ошириш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида мазкур институтларнинг давлат ҳамда жамият ҳаётининг барча соҳаларида роли ва аҳамияти ортиб бормоқда. Агар 1991 йилда мамлакатда ҳаммаси бўлиб 100 та ННТ фаолият кўрсатган бўлса, 2020 йил 1 январда Ўзбекистонда жами рўйхатдан ўтган ННТлар ва уларнинг ҳисобга олинган бўлинмаларининг сони 10502 тани ташкил қилади⁴. Уларнинг фаолиятини ҳуқуқий таъминлаш ва уларга қўшимча шарт-шароитлар яратиш мамлакатимизни ижтимоий-сиёсий ривожлантиришнинг муҳим шarti ҳисобланади.

Жамоатчилик назорати субъектлари фаоллигини ошириш бир қатор омилларга боғлиқ. Энг аввало, қонунда кўрсатиб ўтилган жамоатчилик назорати шакллари, томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқиш лозим.

Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда тан олинган фуқароларнинг уюшиш ҳуқуқи миллий қонунчилигимизда тўлиқ акс этган. Хусусан, Конституциянинг 33-моддаси Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 21-моддасига, 34-моддаси Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 22-моддасига мос. Маълумки, Ўзбекистон мазкур халқаро ҳужжатларга қўшилган ва бошқа ҳуқуқлар қатори фуқароларнинг уюшиш эркинлиги ҳуқуқига рiоэ этиш мажбуриятини олган.

Жаҳонгир САРИМСОҚОВ,

ТДЮУ магистри

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 5-сон, 115-модда.

⁴ www.statuz – сайтдан олинган маълумот.